

Pactes per a reformar l'església de Benimamet.

Protocols de Josep Mateu nº 1.467. ARV.

Dicto die (26 de juliol de 1675).

Nos, Franciscus Peris, Presbiter, Rector Parrichialis Ecclesiae oppidi de Benimamet, Frater Gaspar de San Ylefonso (sic), presbiter ordinis Sancti Hieronimi in conventus Sancti Michaelis residens, Vicentius Augusti, juratus mayor, Franciscus Navarro, juratus secundarius dicti oppidi ut et tamquam Electi parrochiae sepa dicti oppidi de Benimamet ut est videre instrumento recepto per Natalem Navarro, notarium, certo sub chalendario ex una et Albertus Luch, vile opperator, ex altera partibus. Gratis etc. cum presenti etc. confitemur una pars nostrum alteri et altera alteri ad invicem et vicissim quod super opperibus que in dicta parrochiali ecclesia sepe dicti oppidi sunt per me, dictum Albertum Luch, conficiendo, fuerunt et sunt inter nos conventa, compacta et congesta capitula infrascripta que per notarium infrascriptum nobis, partibus predictis, presentibus, fuerunt lecta et intelligibile voce publicata quorum his tenor:

- Memòria y capítols de la obra que se ha de fer en la Yglesia Parrochial del loch de Benimamet:

Primerament, és estat pactat entre les dites parts que lo dit Albert Luch haja de fer les dos parets dels costats del Cap de Altar, se enten desde el estrep¹ de la Capella del Roser y del Christo. Les quals parets han de tenir de gordaria tres pams² y mig, fent los fonaments que seran menester per a dites parets, les quals han de tenir de larch³ vint y set pams, poch més o menys, les quals han de ser de mamposteria, deixant una porta en cada una y una finestra que servisca de tribuna, fent les branques de rachola en dites portes y tribunes y així mateix se han de fer los quatre archs per a les portes y tribunes de tota la gordaria de la paret y dos racholes de duhella⁴, los quals se han de fer de alcheps y rachola⁵, les quals dos parets han de puchar de alt quaranta quatre pams asta los terrats del Cap del Altar, deixant forçada la cornissa en dites parets y les dos

¹ Repeu d'una paret. *Diccionari català-valencia-balear*.

² Mesura valenciana de longitud, al voltant de 21 cm actuals.

³ Moltes vegades la l- inicial equival a la ll- per exemple llarc per larch o lloc per loch

⁴ Gruix de la paret que forma el costat d'una porta. *Ibidem*.

⁵ Ortografia castellanitzada per rajola o alcheps per algeps i puchar per pujar. És una substitució molt inestable perquè de vegades, tot i la catellanització, ho escriuen correctament.

Capelles dels costats del Cap de altar segons la trassa⁶ que està formada ab dos papers fermats de la ma y lletra del dit Mosen Francisco Periz, Rector, Francisco Fuster, obrer de vila, y Joseph Matheu, notari infrascrit.

Ittem, és estat pactat etc. que se hachen de fer los fonaments a totes les parets que se han de fer a la fondària que convinga asta⁷ que es trobe terra ferma.

Ittem, és estat pactat etc. que se hacha de fer la paret del Cap de altar en esta conformitat:

- Que tinga tres pams de gordària, deixant en dita paret dos portes per a el Sagrari y conforme està en la trasa, la qual paret se hacha de fer de calicanto⁸ asta alsada de quatre pams, poch més o menys, y de allí en amunt se ha de fer de rachola y morter asta alsada de deu pams, deixant dites portes, branques y Archs en dita alçada y en lo mig de dita paret se ha de fer una paret de una rachola de gordària, la qual ha de ser de morter y rachola com la demás, deixant en dita paret una finestra per a el Sagrari de quatre pams de ample y sis de alta. La qual paret de una rachola ha de tenir de alçada dihuyt pams asta la alçada del arch y així mateix se ha de fer una arch per damunt de dita paret de Algeps y rachola conforme o amostra la trasa y del arch en amunt se ha de puchar la paret de cal y canto asta alçada de quaranta quatre pams y damunt dita paret se ha de alçar lo que ha menester pera los corrents dels terrats.

Ittem, és estat pactat etc. que se han de derrochar⁹ los dits archs de les dos Capelles de Nostra Senyora del Roser y del Santo Christo y fer ne altres nous en dites Capelles, los quals han de tenir de altaria asta la Clau¹⁰ de dits archs, vint y sis pams, los quals se han de fer de morter y rachola de tota la gordària que tenen dites parets, les quals han de tenir rachola y miga¹¹ y damunt dits archs se alsen les parets quaranta quatre pams y així mateix se han de alçar les tres parets de la Capella del Santo Christo, la de la

⁶ Dibuix indicador de la forma general d'una cosa que s'ha de construir o fabricar. *Ibidem*.

⁷ Altre exemple de castellanització, ara no és ortogràfica pero sí lexica **asta** per **fins**.

⁸ Castellanisme, obra de manposteria. *Diccionario de la R.A.E.*

⁹ Ara s'ha de llegir **derrocar**, era freqüent la grafia **ch** amb el so **k**

¹⁰ Pedra que tanca un arc. *Dic.R.A.E.*

¹¹ Ortografia equivocada per **mitja**.

testera¹² trenta set pams y les dos dels costats quaranta tres pams contant del sol de la Ygléssia en amunt de la mateix gordària que les parets tenen.

Ittem, se han de alçar los estreps de la Capella del Rosari que tinga de gordària tres pams poch més o menys que ixquen de la paret de la Ygléssia deu pams en afora y de alçada lo mateix que los del Christo, trahent les aigües de dita Capella lo millor que es puga y així mateix se an de deixar dos finestres, una damunt de cada Capella, de tres pams y mig de llum y sis de alçada de llum, fent ses branques y archs de rachola y algeps y les branques de morter y rachola.

Ittem, és estat pactat etc. que quant se alçen dites parets se an de fer que vachen travades unes sobre altres y damunt dita Cornisa, se an de ensanchar los sis arrancaments dels archs ab morter, rachola, açó és, los quatre del Cap de Altar y los dos que amiganen¹³ la Capella de la Verge y la trona y al altra part el Christo y la Soletat.

Ittem, se ha de fer dos archs torals¹⁴ de alcheps y rachola que tinguen de cara dos racholes y una y miga de duhella¹⁵ y així mateix se ha de fer la volta del Cap de Altar de algibe¹⁶ la qual se ha de fer de cloenda¹⁷ y un doble de rachola prima y així mateix se a de fer una volta¹⁸ al costat del Cap de Altar que ve enfront de les dos capelles del Christo y de la Verche, la qual se ha de fer ab dos llunetes¹⁹ de una cloenda y un doble de rachola prima.

Ittem, se han de carreronar dites dos voltes en algeps y rachola grossa conforme se ussa, trahent les aristes a dits carrerons y encabironar lo per damunt del archo la prima, llafardant²⁰ dites racholes ab alcheps y així mateix fer el terrat de les dos voltes ben paimentat y perfilat y així mateix rebosar les boques teules ab morter prim y fer un caballó per mig de teules grans, deixant terrat eo taulada ab tota perfecció.

Ittem, se ha de fer la sacristia en esta forma:

¹² Part anterior i principal d'una sala, d'un lloc d'habitació, d'una taula. Castellà **testero**. Tambe pot significar les barres de dalt i baix d'una porta. Castellà **cabio**. *Dic. català-valencià.balear*

¹³ Error ortogràfic per **amitjanen**

¹⁴ Cada u dels quatre arcs en que es dibuixa la mitja taronja d'un efíci. *Diccionario RAE*.

¹⁵ Per mitja duella

¹⁶ Castellanisme és aquella bòveda en que els dos canons semicilindrics es tallen l'un a l'altre. *Diccionario R.A.E.*

¹⁷ Paret que separa dues habitacions o recintes. *Diccionari català-valencià-balear*

¹⁸ Obra de construcció en pedra que té forma arquejada per a formar un sostre, sostemir una coberta, una escala etc. castellà **bòveda**. *Ibidem*

¹⁹ Buit en forma de mitja lluna, obert en una volta per donar-li claror. *Ibidem*

²⁰ Revestir una paret pasant-hi amb la ma i sense paleta. *Ibidem*.

- Que se ha de fer una bolta de rachoia y algeps de una cloenda y un doble, la qual ha de puchar asta el parament del Archiu setse pams encarreront dita bolta conforme es requerix y així mateix se an de alçar les dos parets de dita sacristia tot alló que faltará hasta que tinguen de alt trenta set pams, contadors de el sol de la Ygléssia asta dalt, per a que vinga igual com lo terrat de la Ygléssia, fent la bòveda dalt de dit Archiu de cloenda un doble, encarreront dita bòveda, donant·li la rostària que ha menester conforme a les Capelles, que serà sis pams de corrimet y així mateix se ha de fer una bolta per igual en la Capella del Christo de cloenda y un doble, encarreront dita bòveda y fer los terrats de dita Capella y Sacrestia paimentats en dos bandes a la part davall, dexant dits terrats y boques teules en tota perfecció.

Ittem, se ha de perficionar el Archiu, reparant·lo en un gavinet de raure²¹ y així mateix se an de reparar les quatre parets y bolta en algeps y cals y així mateix abentar la finestra en sa perfecció y paimentar dit archiu de tableros pequenos (sic) y així mateix se ha de perficionar la Sacristia lajardando las quatro paredes y bolta²², reparant dites parets y boltes en algeps y cals y fer una escala per a puchar al archiu, deixant·la en sa perfecció y asentar una finestra y fer·la en sa perfecció y paimentar dita Sacristia en taulers chics y asentar un porta en la escala y la porta que entra en dita Sacrestia deixant·la en tota sa perfecció.

Ittem, se ha de perficionar dit Cap de altar y la bolta de les llunetes, archs, ventanas, cornissa, frisso, alquitrave, capiteles, las dos impostas con sus pilastras y jambas,²³ basas²⁴ y soculos, dexando dicho cuerpo de Yglesia conforme ²⁵ està en la traça sens faltar ni llevar res, alquitrave de les portes y tribunes y així mateix se advertix que en la bolta del Cap de Altar se an de hazer uns corpatiments de faixes²⁶ blanques conforme està en la trasa en los campsitrepats²⁷ y així mateix se ha de fer los florons ²⁸ dels archs forals de reslve (sic) y els campstrepats.

²¹ Fregar, amb un instrument tallant o aspre, la superfície d'una cosa per rebaixar-la o llevar-ne les adherències o els reguixos. *Dic. català-valencià-balear*

²² Part curva. *Ibidem*

²³ Cada una de les dues parts laterals que junt a les horitzontals limiten l'obertura d'una porta. *Ibidem*.

²⁴ Fonament on descansa una columna

²⁵ Ara la castellanització ja fa apareixer fins i tot frases en un text en valencià.

²⁶ Castellà **franja**

²⁷ Espai ornamental que té forats, una espècie de calat. Nota del transcriptor

²⁸ Ornaments en forma de flor

Ittem, se ha de perficionar el arch nou que es farà en la Capella de la Verge en tot lo demás que aurà menester en dites branques de les parets, en ses capítels y així mateix se ha de perficionar la Capella del Christo, llafardant dites parets en algeps y reparades dites parets y bolta de alabastre, tallant les faixes en los puestos que convindrà y així mateix a de córrer per dins de la Capella, alrederor la imposta²⁹ a on asenten los archs de les Capelles y així mateix se ha de paimentar la Capella del Sant Christo con tableros pequenos (sic).

Ittem, se an de fer tres grades al presbiteri conforme està en traça y així mateix se ha de fer la mesa del Altar conforme està en la traça y així mateix se ha de paimentar el Cap de altar, grades y replà y així mateix el ample que queda de taulells grans, deixant lo en tota sa perfecció y les tres grades se an de tapar en asulexos.

Ittem, que tota la Yglesia se ha de reparar en alabastre.

Ittem, que el Maestro que arà dichas obras tenga obligació de derrocar tot alló que serà menester per a fer dita obra conforme lo capítulat.

Ittem, que el loch tinga obligació de traure les enrunes y apartar los pertrets³⁰ a hon convinga.

Ittem, que la fusta y demás pertrets servixquen per a el Maestre que farà dita obra menys la fusta que ha de ser del poble.

Ittem, que tinga el loch obligació de posar per son conte cals, arena, pedra y asulexos per a les grades, barandillas de ferro per a el presbiteri, portes y finestres y todo género de fusta menys los andamis.

Ittem, que el Maestro que farà dita obra tinga obligació de derrocar la Yglesia hasta estar fet lo demás.

Ittem, que tot lo demás que serà menester per a la obra tinga obligació el mestre de posar lo, menys lo especificat de dalt que ha de dar el poble per a dita obra.

Ittem, que el poble haja de donar el morter, pedra y arena al peu de la obra y que el morter que se ha de pastar per a fer dita obra, tinga obligació el mestre de pastar lo per son conte.

Ittem, se advertix que per quant en la Capella de la Verge es presumeix que y a un arch, fet per a la obra que es fa, que sempre y quant se hallare dit arch, se arebaxe rata³¹ per

²⁹ Pedra o filada de pedres damunt la qual va assentat un arc. *Ibidem*

³⁰ Conjunt de instruments aplegats per a fer una obra. *Diccionari català-valencià-balear*.

³¹ Arcaïsme, sinònim de **prorrata**. *Ibidem*

cantitat a vista de experts y si a cas fora menester fer · li, es atinga al Capítol que de esta Capella parla.

Ittem, se advertix que per quant la pedra no serà molt fasil que a les cantonades <no serà fasil> fer los en dita pedra per quant no es a propòsit que de dita pedra es fassen les cantonades. Es advertix que es fassen de rachola grossa y morter en esta forma: que tinga de gros el paredó de rechola tres pams, poch més o menys y rachola y Dº (º) entre dentro el estribo hasta alçada de cinch pams; damunt dits cinch pams es anadixca (sic) una rachola més per a que fasa trava en lo calicant³² y en esta conformitat es fassen en los quatre estribos, dexant los cuberts en son terrat y una barda³³ al rededor que ixca tres dits y que dits estrivos hagen de eixir de la cara de la paret del cos de la Ygléssia de la part de fora, deu pams, com està dit en altre Capítol.

Ittem, que tot lo que es desbaraterà en los demás terrenos de dita Ygléssia tinga obligació el Mestre, que farà dita obra de tornar · los a compondre segons o demanarà cada cossa.

Ittem, que el Mestre, en qui es transarà la dita obra, tinga obligació de pagar les corredories³⁴ per sanser y el Acte per la mitat y que dit Mestre que empendrà dita obra tinga obligació e pagar a Joan Claramunt, les trases y treballs que han tengut per a dita obra, dotse lliures y cas que es quede el dit Claramunt en la obra que el loch no tinga obligació de pagar · li res.

Ittem, que el Mestre que emprenguera dita obra, tinga obligació de executar dita obra segons trasa y Capítols en tots los requisits que el Art demana y la orden dórica menos el sagrario que no se ha de hazer y assí mismo, tenga obligación dicho Maestro o Maestros de dar fianzas a satisfacción de los Eletos y que dicha obra sempre que sia menester es puga fer vissura³⁵ a costes de entrambes parts per dos experts nomenats, cada una de les parts, hu.

Ittem, se adverteix que en les dos parets, en los dos costats del Cap de Altar y Capella del Rosari y del Christo, així com dix que es hagen de fer dos bardes que no es fassen sino un granfante de tres illadas, dos sílletes, una barda de rachola prim, deixant dit granfante espesat con almagro³⁶ y cal a modo de ladrillos, conforme es pràctica.

³² Obra de manposteria

³³ Barrera formada de barres horitzontals que tanca un espai. *Ibidem*

³⁴ Es tracata de la feina feta pel Corredor que ha subhastat l'obra

³⁵ Inspecció de l'obra feta per experts de les parts i que dictaminen la correcció de l'obra.

³⁶ Òxid de ferro que s'usa en la pintura. *Ibidem*

Ittem, se a capítulat que el mestre que farà dita obra, tinga obligació de deixar ma en dita obra sempre que el loch le assistirà en los materials que te obligació segons Capítol, de posar al peu de la obra.

Ittem, es capítula que la forma de les pagues són en tres tercies, la primera, escomensant la obra, la segona, a la mitat de la obra, y la última, acabada dita obra.

Ittem, és estat pactat etc. que damunt del arch que amigana³⁷ la Capella del Sant Crísto ab la Soledad damunt de dites parets se ha de fer un Barandat³⁸ doble fins a tancar el buit que y a de dita paret asta el arch montoral³⁹, reparant lo per la part de dins en algeps y per la part de fora se ha de reparar ab morter y algeps y lo morter prim, deixant dit barandat ab tota seguritat.

Ittem, és estat pactat etc. que lo dit Albert Luch tinga obligació, segons ab lo present Capítol se obliga a fer la desusdita obra en lo modo, forma y manera que en los Capítols damunt expressats se conté y de escomensar aquella sempre y quant lo dit loch tindrà el pertret que serà menester per a poder escomensar la dita obra.

Ittem, es estat pactat etc. que el dit loch, y per aquell los dits Elets, tinguen obligació de pagar al dit Albert Luch per la dita obra, segons los Capítols damunt dits, cinchcentes noranta y tres lliures y deu sous, en la qual cantitat se ha lliurat la dita obra. Les quals se li hajen de pagar en tres yguals pagues. La primera en continent que es comensará dita obra, la segona a la mitat de aquella y la tercera en continent que estiga acabada la dita obra y visurada.⁴⁰

Quibus quidem Capitulis per notarium infrascriptum nobis lectis et publicatis beneque intellectis, promittimus, una pars nostrum alteri et altera alteri ad invicem et vicissim, praedicta Capitula et omnia in eis et eorum quolibet contenta prout superius sunt expresa facere, exequi et complere a primo usque ad ultimum et pro maiori tuitione et secutitate dicti oppidi el Parrochiae et debitaee executionis dictorum opperum nec non quantitatum que pro illis solventur, ego, dictus Albertus Luch, do in fideiussores et principaliter obligatos una mecum sine me et in solidum, Jacobum Roig et Franciscum Fuster, ville operarios, et Vincentium Thomàs, chrisbatores,⁴¹ his omnibu presentes.

³⁷ Error ortogràfic per **amitjana**

³⁸ Ampit d'una balconada. *Ibidem*

³⁹ Arc més alt. Diccionari català-valencià-balear.

⁴⁰ Revisada

⁴¹ Forner.

Et nos, predicti Jacobus Roig, Franciscus Fuster, villae opperatores, et Vincentius Thomás, chribator, interrogati per notarium infrascriptum an faciamus dictam fidemiussionem et principalem obligacionem omnes simul et insolidum una cum dicto Alberto Luch sine eo et in solidum, respondemus quod sic.

*Itaque omnes supradicti promittimus facere, exequi et comple[ri] simul et insolidum omne quod superius est expressum omnibus dilationibus etc. sub poena viginti solidorum dictae pecuniae dandorum etc. Pro poena etc. qua poena etc. Ratto pacto etc. Ad quorum omnium etc. fiat executoria largo modo cum fori submissione etc. propij foris renuntiatione, variatione etc. appellationis et recursus etc. Promittentes una pars nostrum et alteri altera ad invicem etc. et jurantes ad Dominum Deum etc. non litigare neque impetrare etc. sub consimili pena danda etc. qua poena etc. ratio pacto etc. obligamus una pars nostrum alteri ad invicem etc. Renuntiantes nos, predicti Albertus Luch, Jacobus Roig, Franciscus Fuster, Vincentius Thomas, beneficijs cedendarum ac dividendarum actionum etc. novarum constitutionum, epistolae divi Adriani et legum de queritur **FF.** Comodati, foro Valentiae etc. et omni alijs etc.*

Actum Valentiae etc.

Testes sunt quo ad firmas dictorum Francisci Peris, presbiteri, Vincentij Augusti, Franciscus Navarro, Albertus Luch, Jacobi Roig, Franciscus Fuster et Vincentius Thomas, Augustinus Ballester, escriptor, et Joannis Buel, ville opperarius, Valentiae habitatores. Firme vero dicti Fratris Gasparis de San Yldefonso qui

NOTES.

Respecte al arquitecte encarregat de l'obra, Albert Lluch, sabem que va construir el campanar de l'església de l'Assumpció d'Ontinyent cap a l'any 1685.

La transcripció ha estat feta tractant de ser el més fidel possible a l'original però també útil per a facilitar la lectura del text per aixó, per exemple, hem posat els signes de puntuació.

La part final en llatí correspon a una fórmula habitual en els contractes entre dues parts. És per aixó que apareix tan repetit el **etcetera**

Podem dir que el contracte resta inconclús perquè no s'han explicitat els testimonis de un dels partíceps en el contracte.

Traducció del llatí.

INICI DEL TEXT:

Dit dia.

Nosaltres, Francesc Peris, prevere, retor de l'església parroquial del poble de Benimàmet, Frai Gaspar de San Ildefonso, prevere, del orde de San Geroni, resident en el convent de San Miquel dels Reis, Vicent Agustí, jurat major,

Francesc Navarro, jurat segon de dit poble, com Elets de la parròquia del ja dit poble, com es pot veure en l'acta notarial rebuda per Nadal Navarro, notari, en cert calendari, de una i Albert Lluch, obrer de vila, de altra part. De bon grat etc. amb el present etc. confessem una part de nosaltres al altra i l'altra a l'altra recíprocament, que sobre les obres, que en dita església parroquial del ja dit poble, s'han de fer per mí, dit Albert Lluch, ha estat i estan entre nosaltres acordades, fetes i confeccionades les capitulacions infrascrites, les quals, pel notari infrascrit, a nosaltres, ja dites parts, presents, foren llegides i amb intel·ligible veu publicades, del següent tenor:

TEXT FINAL.

Els quals capítols, llegits i publicats pel notari infrascrit i per nosaltres ben entessos, prometem una part de nosaltres al altra i l'altra a l'altra recíprocament, el presents Capítols i tot el que en ells i en qualsevol d'ells es conté, segons dalt va expressat, fer, exigir i cumplir des del començament fins el final i per a major garantla i seguretat de dit lloc i parròquia i de la deguda execució de dites obres i també de la quantitat que per aquelles s'han de pagar, jo, dit Albert Lluch, done en fiances i principals obligats, junt amb mí, sense mí i solidariament, a Jaume Roig i Francés Fuster, obrers de vila, i Vicent Tomàs, forner, els quals són presents en totes aquestes coses.

I nosaltres, dits Jaume Roig, Francés Fuster, obrers de vila, i Vicent Tomàs, forner, interrogats pel notari infrascrit si feien dita fiança i principal obligació tots simultàneament junt amb el dit Albert Lluch, sense éll i solidariament, responem que sí.

Així doncs, tots els més amunt espresats, prometem fer, seguir i cumplir junts i solidàriament tot el que dalt va expresat sense cap dilació etc. sota la pena de vint sous de dita moneda, pagadores etc. Per la pena etc. la qual pena etc. El pacte confirmat etc. Per tot el que etc. que es faça l'executória de manera llarga amb submició al for etc. renunciació del propi for, variació etc. d'apel·lació i recurs etc. Prometent una part de nosaltres a l'altra i l'altra a l'altra recíprocament etc. i jurant al Senyor Déu etc. non fer litigis ni impetrar etc. sota consemblant pena que s'haurà de donar etc. la qual pena etc. el pacte confirmat etc. obliguem una part de nosaltres a l'altra recíprocament etc. Nosaltres, ja dits Albert Lluch, Jaume Roig, Francés Fuster, Vicent Tmmàs, renunciem els beneficis de cedir i dividir les accions etc. i la nova constitució, a la Carta del Gran Adrià i la llei de buscar etc. acordada, al fur de València etc. i tota la resta etc.

Fet en València etc.

Són testimonis, respecte a les firmes dels dits Francés Peris, prevere, Vicent Agustí, Francés Navarro, Albert Lluch, Jaume Roig, Francés Fuster i Vicent Tomàs, Agustí Ballester, escriptent, i Joan Buel, obrer de vila, veïns de València. A la firma del dit Frai Gaspar de San Ildefonso el qual.....